

**GEORGE MASON
UNIVERSITY SCHOOL
OF LAW**

**POZITÍV, NORMATÍV ÉS FUNKCIONÁLIS ISKOLÁK A
JOGBAN ÉS A KÖZGAZDASÁGTANBAN**

Francesco Parisi

04-22

Megjelent: *European Journal of Law and Economics*, 18. kötet, 3. szám, 2004.
december

**GEORGE MASON UNIVERSITY LAW AND
ECONOMICS RESEARCH PAPER SOROZAT**

Ez a tanulmány ingyenesen letölthető a Társadalomtudományi
Kutatóhálózatról a http://ssrn.com/abstract_id=586641 címen.

Francesco Parisi¹

POZITÍV, NORMATÍV ÉS FUNKCIONÁLIS ISKOLÁK A JOGBAN ÉS A KÖZGAZDASÁGTANBAN

ABSZTRAKT: Viszonylag rövid története során a jog és közgazdaságtan mozgalom három különböző gondolkodási irányzatot alakított ki. Az első két gondolkodási iskola, amelyet gyakran a chicagói vagy pozitív iskolának és a yale-i vagy normatív iskolának neveznek, szinte egyidejűleg alakult ki. A jog és közgazdaságtan funkcionális iskolája, amely később alakult ki, a közválasztás elméletéből és a virginiai közgazdasági iskola alkotmányos szemléletéből merít, hogy egy harmadik szemléletet kínáljon, amely sem nem teljesen pozitív, sem nem teljesen normatív. Különböző fontos módszertani kérdések kísérték az ezen iskolák közötti vitát a gazdasági elemzés megfelelő szerepéről a jogalkotás intézményi tervezésében, valamint a társadalmi preferenciák és az aggregált jólét értékelésére szolgáló módszerek korlátairól a politikai elemzésben. Ezek a viták hozzájárultak a jog gazdasági elemzése iránti növekvő intellektuális érdeklődéshez.

Kulcsszavak: jogés közgazdaságtan, szellemtörténet,
módszertan JEL-kódok: K00, B0, B5, B25, B41

1. A jog és a közgazdaságtan eredete és fejlődése

A jog és a közgazdaságtan növekedését és fejlődését számos fontos módszertani kérdés kísérte. Közgazdászok és jogászok egyaránt vitatkoztak a gazdasági elemzés megfelelő szerepéről a jogalkotás intézményi tervezésében, valamint a társadalmi preferenciák és az aggregált jólét értékelésére szolgáló módszerek korlátairól a politikai elemzésben. Ezek a módszertani viták sok tekintetben hozzájárultak a jog gazdasági elemzésének módszertani változatosságához.

¹ George Mason University, School of Law, és a Milánói Egyetem, School of Law.
E-mail: parisi@gmu.edu. Tel. (703) 993-8036.

1.1 A modern jog és közgazdaságtan eredete

A jog és közgazdaságtan valószínűleg a legsikeresebb példája annak, hogy az alkalmazott közgazdaságtan a közelmúltban olyan területekre is betört, amelyeket korábban a gazdasági elemzés és az explicit piaci tranzakciók tanulmányozása körén kívül eső területnek tekintettek. Módszertanilag a jog és közgazdaságtan a közgazdaságtan fogalmi apparátusát és empirikus módszereit alkalmazza a jog tanulmányozására.

A modern jog és közgazdaságtan történeti és előzményeinek feltárására kiterjedt kutatásokat végeztek. A Jürgen Backhaus által szerkesztett enciklopédikus mű (2003) számos életrajzi bejegyzést tartalmaz a jog és közgazdaságtan előfutáiról és korai európai képviselőiről. Érdekes látni, hogy bár a jog és közgazdaságtan önálló kutatási területként való elismerése az 1970-es évek után az Egyesült Államokban végzett tanulmányok eredménye, az elődök többsége Európában található. A jog és közgazdaságtan jelentős előzményei közé tartozik Adam Smith munkája a jogalkotás gazdasági hatásairól (1776), valamint Jeremy Bentham elmélete a jogalkotásról és az utilitarizmusról (1782 és 1789).

Az Egyesült Államokban csak a huszadik század közepén - Henry Simon, Aaron Director, Henry Manne, George Stigler, Armen Alchian, Gordon Tullock és mások munkássága révén - vált komoly tudományos kutatás tárgyává a jog és a közgazdaságtan közötti kapcsolat. Az üzleti és gazdasági jog szabályozása az első amerikai jog- és gazdaságtudósok természetes érdeklődési körébe tartozott. A korai kutatások a társasági joggal, az adójoggal és a versenyjoggal kapcsolatos területekre koncentráltak. Ezzel a jog- és közgazdaságtudósok első generációja más közgazdászok erőfeszítéseivel párhuzamosan próbálta megmagyarázni az explicit gazdasági piacok működését és az alternatív jogi korlátozások - például az adók és a szabályozás - piacra gyakorolt hatását.

Az 1960-as években Ronald Coase és Guido Calabresi úttörő munkája rávilágított a közgazdaságtan átható hatására a jog minden területére. A Coase és Calabresi által előidézett módszertani áttörés lehetővé tette a jogellenes károkozás, a tulajdon és a szerződéses jogviszonyok területére való azonnali kiterjesztést. Munkájuk elemző

ereje nem korlátozódott ezekre a területekre.

területeken, és a későbbi jogi és közgazdasági hozzájárulások azonban a jog számos más területén is bizonyítják módszertanának magyarázó és elemző hatókörét.

Az 1960-as évek elején és az 1970-es években született jogi és közgazdasági hozzájárulások között különbség fedezhető fel a megközelítésben. Míg a korábbi tanulmányok a jogi szabályoknak a gazdasági rendszer normális működésére gyakorolt hatását értéklik (azaz a jogi szabályoknak a piaci egyensúlyra gyakorolt hatását vizsgálják), addig a tanulmányok későbbi generációja a gazdasági elemzést használja fel a jogrendszer jobb megértéséhez. Az 1970-es években ugyanis a közgazdaságtan számos fontos jogi alkalmazása fokozatosan feltárta a jogrendszer lényegében minden aspektusának gazdasági szerkezetét: a jogrendszer eredetétől és fejlődésétől kezdve az anyagi, eljárási és alkotmányos szabályokig.

A közgazdaságtan nem piaci viselkedésre való alkalmazásával szembeni némi ellenállás ellenére a jogi és gazdasági elemzés közötti fontos kötelékek, valamint a vizsgálat tárgyának társadalmi jelentősége önmagában is garanciát jelentett a jog és a közgazdaságtan sikerére és gyümölcsözőségére.

A jogi és közgazdasági kutatások sikerének fontos összetevője a szakfolyóiratok létrehozása. Az első ilyen folyóirat, a *Journal of Law and Economics* a Chicagói Egyetemen 1958-ban jelent meg. Első szerkesztője, Aaron Director érdemelte ki ezt a fontos kezdeményezést, amelyet Ronald Coase sikeresen továbbvitt. A következő években további folyóiratok jelentek meg: 1972-ben Richard Posner szerkesztésében megalakult a *Journal of Legal Studies*, szintén a Chicagói Egyetemen; 1979-ben Richard Zerbe, Jr. szerkesztésében a *Research in Law and Economics*; 1981-ben az Egyesült Királyságban Charles Rowley és Anthony Ogus (később Robert Cooter és Daniel Rubinfeld csatlakozott hozzájuk) szerkesztésében megalakult az *International Review of Law and Economics*; 1982-ben Peter Aranson (később Harold Demsetz és Ernest Gellhorn csatlakozott hozzá) szerkesztésében a *Supreme Court Economic Review*; a 1985., *Journal of Law, Economics and Organization* Jerry Mashaw és Oliver Williamson (később Roberta Romano csatlakozott hozzá) szerkesztésében; és legutóbb a 1994., *European Journal of Law and Economics*

Jürgen Backhaus és Frank Stephen szerkesztői irányításával indult útjára. Ezek a szakfolyóiratok az alábbiakat szolgáltatják és szolgáltatják ma is - rendkívül értékes fórum a jog gazdasági szerkezetének tanulmányozásához.

A jog és a közgazdaságtan hatása sok tekintetben meghaladta a tervezett ambícióit. A közgazdaságtan jogtudományba való beépülésének egyik hatása az volt, hogy visszafordíthatatlanul átalakította a hagyományos jogi módszertant. A jogi szabályokat mint működő rendszert kezdték tanulmányozni - ez egyértelmű változás a langdelli hagyományhoz képest, amely szinte kizárólag az esetelemzés és - osztályozás önálló keretére támaszkodott, és a jogot alig többnek tekintette, mint iktatási rendszernek. A közgazdaságtan biztosította a modern jogrendszerben jelenlévő jogi szabályok hatalmas halmazának tanulmányozásához szükséges elemzési szigort. Ez a szellemi forradalom megfelelő időben jött, amikor a jogi akadémiai körök aktívan kerestek egy olyan eszközt, amely lehetővé teszi a jog kritikai értékelését, ahelyett, hogy pusztán a rendszer dogmatikus konzisztenciáját erősítené.

A jog és a közgazdaságtan házassága a közgazdász szakmát is érintette, hozzájárulva a mikroökonómiai elemzés eredeti területének - a piaci egyéni és szervezeti döntések tanulmányozásának - kiterjesztéséhez más intézmények és nem piaci jelenségek tanulmányozására és megértésére.

1.2 A jog és a közgazdaságtan fejlődése

A közgazdaságtan erőteljes elemzési lehetőségei ellenére kezdettől fogva világos volt, hogy a közgazdászok kompetenciája a jogi kérdések értékelésében korlátozott. Miközben a közgazdászok nézőpontja kulcsfontosságúnak bizonyulhatott az alternatív jogi szabályok hatékonyságának pozitív elemzése, valamint az alternatív szabályok vagyoni- és jövedelemelosztásra gyakorolt hatásainak vizsgálata szempontjából, a közgazdászok általában felismerték szerepük korlátait a társadalmi változások vagy jogi reformok normatív előírásaiban.

A jog gazdasági elemzése pozitív jellegének elismerése nem volt elegendő ahhoz, hogy eloszlassa a jogi tudományok körében a jog és közgazdaságtan mozgalom módszertani forradalma által kiváltott számos félreértést és ellentmondást. Ahogy Coase (1978) jelezte, a

a közgazdasági technikák koherenciája lehetővé teszi, hogy a közgazdaságtan sikeresen átkerüljön egy másik területre, például a jogra, és intellektuálisan uralja azt. A módszertani különbségek azonban fontos szerepet játszottak a jog és a közgazdaságtan közötti nem könnyű házasságban. A pozitív tudomány popperiánus módszertana sok tekintetben ellentétben állt a jogi elemzés meglévő paradigmáival. Rowley (1981) jellemzi ezeket a különbségeket, megjegyezve, hogy a pozitív közgazdaságtan a popperiánus megközelítést követi, amely szerint a tesztelhető hipotéziseket (vagy modelleket) logikai dedukció segítségével vezetik le, majd empirikusan tesztelik. Az angol-amerikai jogi elemzés ezzel szemben általában induktív: a jogászok egyedi ítéletekből kiindulva általános jogi premisszát konstruálnak. E módszertani különbségek ellenére a jogban és a közgazdaságtanban sok munka folyt, mindkét tudományág elemzési eszközeinek kölcsönös gazdagodásával.

A jog és közgazdaságtan azon a szokásos közgazdasági feltételezésen alapul, hogy az egyének racionális maximalizálók, és a jog szerepét vizsgálja, mint az alternatív egyéni cselekvésekhez kapcsolódó relatív árak megváltoztatásának eszközét. E megközelítés szerint a jogszabályok változása azáltal befolyásolja az emberi viselkedést, hogy megváltoztatja az optimalizálási probléma relatív árszerkezetét - és így a kényszerfeltételeket -. A jog elemzésének paradigmájaként szolgáló vagyónmaximalizálás így a jogi szabályok által elősegíthető vagy korlátozható.

A jog és a közgazdaságtan korai éveit az jellemezte, hogy egyes hagyományos jogtudósok nyugtalansággal fogadták el a vagyónmaximalizálás fogalmát, mint az igazságszolgáltatás járulékos paradigmáját. Bár a legtöbb nézeteltérés fokozatosan nagyrészt verbálisnak bizonyult

- és még sokan mások is eloszlottak a hasznosságmaximalizálási és a vagyónmaximalizálási paradigmák közötti különbségtétel fokozatos elfogadásával - két ellenvetés továbbra is befolyásolja a vita irányvonalait. Az első az egyéni jogosultságok vagy jogok kezdeti halmazának meghatározására vonatkozik, mint a vagyónmaximalizálás operacionalizálásának szükséges előfeltételére. A második abból az elméleti nehézségből fakad, hogy meg kell határozni a hatékonyságnak mint az igazságosság összetevőjének megfelelő szerepét más társadalmi célokkal szemben.

Posner (1985a) a jólét maximalizálásának, mint a bírói cselekvés irányadójának jól ismert védelmében megkülönbözteti a jólétet vagy a várható hasznosságot

a piaci árakból. Bár a piaci árak nem mindig tükrözik teljes mértékben az idioszinkratikus értékítéleteket, elkerülhető a személyközi hasznossági összehasonlítások elvégzése, ami lehetőséget ad az érzelmi alapon elfoglalt pozíciók utólagos racionalizálására. Posner nézete szimpatikus a jogviszonyok tulajdonjogi megközelítésének előfeltevéseivel, és hangsúlyozza a tulajdonjogok kezdeti elosztásának fontosságát a vagyonmaximalizálási számítások előtt. A vagyonmaximalizálás paradigmája közös nevezőként szolgál mind az utilitarista, mind az individualista szemlélet számára. Mindkettő elemeinek kombinálásával Posner a vagyonmaximalizálás olyan elméletét nyújtja, amely közelebb áll a konszenzusos politikai filozófiához, mint bármely más átfogó politikai elv.

Ezzel szemben Calabresi (1980) azt állítja, hogy a vagyon növekedése nem jelenthet társadalmi javulást, hacsak nem szolgál valamilyen más célt, például a hasznosságot vagy az egyenlőséget. Tagadja, hogy a hatékonyság és az igazságosság között kompromisszumot lehetne kötni, ehelyett azzal érvel, hogy a hatékonyság és az elosztás az igazságosság összetevői, amely más rendű cél, mint bármelyik összetevő. Calabresi tehát úgy védi a jogot és a közgazdaságtant, mint az igazságosság bizonyos összetevőinek méltó vizsgálatát, nem pedig magának az igazságosságnak a közvetlen vizsgálatát.

A szellemi ellenállás, amely a jog és a közgazdaságtan születését jellemezte, csak átmeneti lehet. Mind a jogalkalmazók, mind a politikai döntéshozók egyre inkább tudatában vannak a gazdasági elemzés fontos szerepének a tudományágukban, és már említettük a jog és közgazdaságtan mozgalom jogászainak figyelemre méltó hozzájárulásait a mainstream közgazdasági elmélethez. Hasonlóképpen, ahogy Coase (1978) megjegyezte, a közgazdászok is felismerték, hogy a többi társadalomtudomány annyira összefonódik a gazdasági rendszerrel, hogy magának a rendszernek a részévé válik. Emiatt a jog és közgazdaságtan többé nem értékelhető az alkalmazott mikroökonómia egyik ágaként; inkább úgy kell tekinteni rá, mint ami hozzájárul magának a gazdasági rendszernek a jobb megértéséhez. A többi társadalomtudományok a gazdasági rendszerre gyakorolt hatásának vizsgálata Coase előrejelzése szerint a közgazdaságtan állandó részévé válik.

Coase a közgazdászok más társadalomtudományok irányába történő elmozdulásának okait is vizsgálja, és megkísérli megjósolni e

jelenség jövőjét. A tudósok csoportjait a közös

elemzési technikák, a téma közös elmélete vagy megközelítése és/vagy közös tárgya. Coase szerint rövid távon az egyik csoport elemzési technikái olyan előnyöket biztosíthatnak számára, hogy sikeresen léphet be egy másik területre, és talán még uralni is tudja azt. Hosszú távon azonban a téma általában a domináns összetartó erő. Míg a közgazdászok által alkalmazott elemzési technikák

- mint például a lineáris programozás, a kvantitatív módszerek és a költség-haszon elemzés - a közelmúltban talán elősegítette a közgazdászok belépését a többi társadalomtudományba, Coase azt jósolja, hogy ez a mozgás csak átmeneti lehet. Végül is a közgazdászok által birtokolt bölcsességet, amint felismerik annak értékét, e más területek néhány gyakorló szakembere is el fogja sajátítani (ahogyan ez a jog területén is történik).

Ahogy a jog és a közgazdaságtan területe folyamatosan bővül, a módszertani kérdésekkel kapcsolatos nézőpontja sem stagnál. Miközben ez a bevezető esszé az anyagi alkalmazások széles körét hangsúlyozza, a jog közgazdasági megközelítésének számos módszertani, normatív és filozófiai alapját még mindig némi vita övezi. Az ideológiai különbségek többsége inkább veszt jelentőségéből, mivel működési paradigmáik valós esetekre alkalmazva gyakran analóg eredményekre vezetnek. Egyes tudósok azonban úgy látják, hogy a jog és a közgazdaságtan jelenlegi helyzete a közgazdaságtan közválasztási elmélet megjelenése előtti állapotához hasonlítható, amennyiben a piaci kudarcok vizsgálatából hiányzott a "politikai kudarcok" megértése (Buchanan, 1974; Rowley, 1989) A közválasztás valóban szkeptikus - és időnként bomlasztó - perspektívát vihet be a neoklasszikus közgazdaságtan elegánsabb és egyszerűbb keretébe, de ez a hozzáadott elem talán szükséges a komplex valóság jobb megértéséhez. Bizonyos értelemben a közválasztás elméletének szisztematikus beépítése a jog közgazdasági megközelítésébe hozzájárult a jog és a közgazdaságtan ellentétes normatív perspektíváinak áthidalásához, legalábbis azáltal, hogy a vitát a kollektív választás elméletének szilárdabb talajára helyezte.

A közgazdaságtan hatékony eszköz a jog elemzéséhez. Ha az emberek racionálisan maximalizálják hasznosságukat, vagyonukat vagy jólétüket, akkor racionálisan reagálnak az exogén korlátok, például a törvények változásaira. Ez a racionalitásra vonatkozó feltételezés képezi az alapját a jog nagy részének.

és közgazdasági szakirodalom. A szokásos közgazdasági feltételezésre építve, miszerint az egyének racionális maximalizálók, az árelmélet kifinomult eszközei hasznos segítséggé válnak a jogi szabályok tanulmányozásában és megválasztásában (Cooter, 1984). Míg a közgazdasági elméletnek a jogi szabályok tanulmányozásában betöltött értékét illetően nagy az egyetértés, a jogi elemzés megfelelő eszközeinek kiválasztása és a társadalmi preferenciák értékelésére szolgáló módszer megválasztása tekintetében fontos módszertani különbségek merülnek fel. Ezeket a módszertani kérdéseket röviden sorra veszem.

2. Iskolák és szellemi perspektívák a jogban és a közgazdaságtanban

A jog és a közgazdaságtan legtöbb művelője úgy véli, hogy van egy fontos közös pont, amely a tudományág valamennyi tudósát összeköti, függetlenül ideológiai hitvallásuktól: a jogban a közgazdasági fogalmak és elméletek alkalmazásával új felismerések keresése (MacKaay, 2000). E közös célmegjelölés ellenére a jog és közgazdaságtan különböző iskolái azonosíthatók, amelyek mindegyike kidolgozott kutatási programmal és sajátos módszertani megközelítéssel rendelkezik.

2.1 A chicagói és a yale-i iskolák: A jog és a közgazdaságtan pozitív versus normatív megközelítései

A tudományág korai időszakában a jogi és közgazdasági tudományt Chicago-stílusúnak vagy Yale-stílusúnak bélyegezték. Ezek a címkék az egyes iskolák által alkalmazott pozitív vagy normatív megközelítésre utaltak. A chicagói és a yale-i jogi és közgazdasági iskola eredete egy maroknyi tudós korai munkájának tulajdonítható, beleértve Ronald Coase és Guido Calabresi úttörő munkáját az 1960-as évek elején.

Ezen a ponton a módszertani különbségek a felszínre kerültek, és a lényegi gyakorlati különbségek is megjelentek. A chicagói iskola a legtöbb alapot Richard Posner 1970-es években végzett munkájára fektette. A jog és a közgazdaságtan chicagói megközelítésének fontos előfeltevése az az elképzelés, hogy a szokásjog a hatékony eredmények előidézésére irányuló - tudatos vagy nem tudatos - erőfeszítés

eredménye. Ez a feltevés az ügynevezett hatékonysági

a common law hipotézis. E hipotézis szerint, amelyet először Coase (1960) vetett fel, majd Ehrlich és Posner (1974), Rubin (1977) és Priest (1977) rendszerezett és jelentősen kiterjesztett, a szokásjogi szabályok az erőforrások Pareto- vagy Kaldor-Hicks-hatékony módon történő elosztására törekszenek. A pozitív iskola szerint továbbá a common law szabályok e feladat ellátásában komparatív előnyt élveznek a jogalkotással szemben, mivel a common law szabályok a bírászkodás révén evolúciósan kiválasztódtak. Több fontos hozzájárulás is megalapozza ezt az állítást; a hipotézist alátámasztó elméleteket kidolgozó tudósok azonban gyakran nem értenek egyet a hipotézis fogalmi alapjait illetően.

A jog pozitív gazdasági elemzése által felállított elsődleges hipotézis tehát az a feltevés, hogy a hatékonyság az uralkodó tényező, amely a szokásjog szabályait, eljárásait és intézményeit alakítja. Posner azt állítja, hogy a hatékonyság védhető kritérium a bírói döntéshozatal kontextusában, mivel az "igazságossági" megfontolások - amelyek tartalmát illetően nincs tudományos vagy politikai konszenzus - elfogadhatatlan kétértelműséget visznek a bírói eljárásba.

A közgazdaságtan pozitív felhasználása mellett érvelve Posner (1974) nem tagadja az értékes normatív jogi és közgazdasági alkalmazások létezését. Valójában a jog és a közgazdaságtan gyakran sok olyan objektív mondanivalóval rendelkezik, amely befolyásolja egy politika normatív elemzését.²

A gazdasági elemzés erőteljes elemzési lehetőségei ellenére a chicagói tudósok már a kezdetektől fogva elismerték, hogy a közgazdászok kompetenciája a jogi kérdések értékelésében korlátozott. Míg a közgazdász nézőpontja döntő fontosságúnak bizonyulhatott az alternatív jogi szabályok hatékonyságának pozitív elemzése, valamint az alternatív szabályok vagyon- és jövedelemelosztásra gyakorolt hatásainak vizsgálata szempontjából, a chicagói stílusú közgazdászok általában felismerték szerepük korlátait a társadalmi változások vagy jogi reformok normatív előírásaiban.

² Posner (1974) a bűnözést hozza fel példaként. A pozitív jog és a közgazdaságtan segíthet megmagyarázni és megjósolni, hogy a különböző büntetések hogyan befolyásolják a bűnözők viselkedését. Megállapíthatja, hogy egy bizonyos szankció nagyobb valószínűséggel tart vissza egy bizonyos bűncselekménytől. Bár ez az elemzés önmagában nem jelenti azt, hogy a

törvényt el kellene fogadni, felhasználható annak normatív elemzésének befolyásolására, hogy a törvény hasznos lenne-e a társadalom számára.

Ezzel szemben a Yale jogi és közgazdasági iskolája, amelyet gyakran "normatív" iskolának neveznek, úgy véli, hogy nagyobb szükség van jogi beavatkozásra a piaci kudarcok elterjedt formáinak korrigálása érdekében.³ Az elosztási szempontok központi szerepet játszanak a Yale-i stílusú irodalomban. E csoport általános filozófiáját gyakran úgy mutatják be, hogy az értékorientáltabb és hajlamosabb a politikai beavatkozásra, mint a chicagói jogi és közgazdasági iskola.

Chicagói megfelelőjével ellentétben ez az iskola olyan liberális gyakorlati szakembereket vonzott, akik a chicagói iskola módszertanát alkalmazzák, de azt arra kényszerítik, hogy normatív tételeket fogalmazzanak meg arról, hogy milyenek kellene lennie a jognak (MacKaay, 2000). Tekintettel arra, hogy a jogrendszeren keresztül az igazságosságra és a méltányos elosztásra való törekvés elsőrendű igénye, a legtöbb Yale-stílusú tudós azt sugallja, hogy a chicagói iskola által meghatározott hatékonyság soha nem lehet a jogrendszer végső célja.

2.2 *A virginiai iskola: A funkcionális megközelítés és a normatív individualizmushoz való visszatérés*

Az utóbbi években a jog, a közgazdaságtan és a közválasztáselmélet határterületén kialakult szakirodalom új generációja feszegeti a jog gazdasági elemzésének módszertani határait. Az így kialakult megközelítés sok tekintetben funkcionális a végső küldetésében, átvágja a pozitív és a normatív megkülönböztetést, és feltárja mind a normatív, mind a pozitív alternatívák ígéreteit és buktatóit. A jogelemzésnek ez a megközelítése megvilágíthatja a jogalkotás hagyományos felfogását, azt sugallva, hogy az alternatív jogforrások összehasonlító értékeléséhez a keletkezési környezet ösztönző struktúrájának megfelelő elemzésére van szükség. Ez a kutatási irányvonal figyelmet fordít a politikai kudarcok azonosítására a jog kialakításában, hangsúlyozva a piaci jellegű mechanizmusok fontosságát a jogi szabályok létrehozásában és kiválasztásában.

³ MacKaay (2000) megjegyzi, hogy a yale-i iskola szerint a piaci kudarcok sokkal elterjedtebbek, mint azt a chicagói tudósok hajlandóak elismerni. A jogi beavatkozást tartják az ilyen kudarcok korrigálásának megfelelő módjának, bár nem minden körülmények között lehet sikeres.

A jog és a közgazdaságtan funkcionális megközelítése még mindig a fejlődés kezdeti szakaszában van, és messze van az elméleti érettségtől, de ez a megközelítés kétségtelenül sikeres abban, hogy felvet néhány alapvető kérdést az egyéni preferenciák és a társadalmi eredmények közötti bonyolult kapcsolatra vonatkozóan, az intézményi mechanizmusok kialakítására és az egyéni választásra helyezve a hangsúlyt. Az így kialakult megközelítés meglehetősen szkeptikus mind a normatív, mind a pozitív alternatívákkal szemben.⁴ A közválasztáselmélet erős módszertani alapokat biztosít a jog és a közgazdaságtan funkcionális iskolája számára: a közválasztáselmélet megállapításainak szisztematikus beépítése a jog közgazdasági elemzésébe a jog és a közgazdaságtan ellentétes normatív nézőpontjainak áthidalását szolgálhatja, legalábbis azáltal, hogy a vitát a kollektív választáselmélet szilárdabb talajára helyezi.

A funkcionális megközelítés óvatos a pozitív iskola által támogatott általános hatékonysági hipotézisekkel szemben. Ebben a tekintetben a funkcionalisták osztoznak a normatív iskola szkepticizmusának egy részében. Semmi sem támasztja alá a jog hatékonyságába vetett általános bizalmat a jog minden területén. A jog és közgazdaságtan funkcionális iskolája még hangosabban szkeptikus az általános hatékonysági hipotézissel szemben, amikor azt a szokásjogtól eltérő jogforrásokra (pl. jogszabályok vagy közigazgatási rendeletek) alkalmazzák.

A funkcionális megközelítés kritikus a normatív kiterjesztésekkel és az ad hoc korrekciós politikákkal szemben is, amelyeket a normatív iskolák gyakran támogatnak. A gazdasági modellek a valóság leegyszerűsített ábrázolása. Ezért a funkcionalisták úgy vélik, hogy gyakran veszélyes ilyen eszközöket használni a korrekciós vagy intervenciós politikák megtervezéséhez. Ebben a tekintetben a funkcionalisták a normatív megközelítés kritikájában a pozitív iskolához csatlakoznak. Mind a pozitivisták, mind a funkcionalisták szerint a normatív gazdasági elemzés gyakran azzal a kockázattal jár, hogy figyelmen kívül hagyja a jogi beavatkozás számos nem szándékolt következményét.

A jog és a közgazdaságtan funkcionális megközelítésének fontos előfeltétele a módszertani individualizmusra való támaszkodás. Az elemzés e paradigmája szerint csak az egyének döntenek és cselekszenek (lásd pl,

⁴ A jog és a közgazdaságtan három megközelítésének rövid szellemi történetét lásd Posner és Parisi (1998).

Buchanan [1990] és a virginiai politikai gazdaságtani iskola különböző hozzájárulásai). A jog és a közgazdaságtan funkcionális megközelítése azon kifejezett felismerésen alapul, hogy bármilyen társadalmi valóságot is próbálunk megmagyarázni az aggregált szinten, azt az egyes emberek választásainak és cselekedeteinek eredményeként kell értelmezni, akik céljaikat az őket körülvevő valóság önállóan kialakított megértésével követik (Vanberg, 1994: 1). A normatív individualizmus továbbá azt is posztulálja, hogy csak az egyes egyének ítélete nyújthat releváns viszonyítási alapot, amelyhez képest az alternatív szabályok előnyei értékelhetők.

A közválasztás-elmélet megállapításai, miközben a hagyományos bölcsesség nagy részét alátámasztják, számos kihívást jelentenek a neoklasszikus jog és közgazdaságtan számára. A gazdasági elemzés kifinomult matematikai technikái ellenére a bírák és a politikai döntéshozók számos helyzetben még mindig nem rendelkeznek az alternatív jogi szabályok hatékonyságának értékeléséhez szükséges szakértelemmel és módszerekkel. A bíróságoknak és a politikai döntéshozóknak ezért funkcionális elemzést kell végezniük. Az ilyen elemzés megköveteli, hogy először a jogi vagy társadalmi struktúrát létrehozó jogi szabály alapjául szolgáló ösztönzőket vizsgálják meg, ahelyett, hogy közvetlenül az egyes szabályok költségeit és hasznát próbálnák mérlegelni.⁵ Ily módon a jog és közgazdaságtan funkcionalista megközelítése kiterjesztheti a hagyományos jog- és közgazdaságtani vizsgálat területét a piaci és nem piaci intézmények (a politikától eltérő) jogrendszerekre gyakorolt hatásának tanulmányozására, valamint a hatékony szabályokkal való ellátásban a centralizált vagy decentralizált jogalkotás alternatív forrásainak összehasonlító előnyeinek vizsgálatára.

3. Pareto, Bentham és Rawls: A preferenciák összevonásának dilemmája

A jog és a közgazdaságtan nagy részét a különböző szabályok összehasonlító értékelésének igénye motiválja. Következésképpen a jog és a közgazdaságtan második módszertani problémája az alábbiak megválasztására vonatkozik

⁵ Erről lásd Cooter (1994), aki a normák strukturális megítélésének hasonló gondolatát vezeti be.

az ilyen összehasonlító elemzés elvégzésének kritériumai. Gyakorlati szempontból ez a probléma az egyéni preferenciák társadalmi preferenciákká történő aggregálásának módszerét érinti. Ez a probléma nem csak a jog- és közgazdaságtudományban merül fel. A gazdaságfilozófiában és a jóléti közgazdaságtanban zajló, sokkal szélesebb körű módszertani vita része.

F. Y. Edgeworth (1881: 7- 8) már a XIX. század végén megfogalmazta a társadalmi jólét elemzésének morális dilemmáját, megjegyezve, hogy az erkölcsi számításnak "az egyik ember boldogságának és egy másik ember boldogságának összehasonlító értékeléséből kell kiindulnia". Az ilyen

Az összehasonlítás elől többé nem lehet kibújni, ha egyáltalán létezni akarunk valamilyen rendszeres erkölcsiséget." A probléma nyilvánvalóan abból adódik, hogy a közgazdászoknak nincs megbízható módszerük az egyének hasznosságának mérésére, nemhogy a hasznosság személyközi összehasonlítására.

A gazdasági elemzés általában a preferenciák aggregálásának három alapvető kritériumának egyikét használja.

3.1 *Ordinális preferenciák és a Pareto-kritérium*

A társadalmi jólét első kritériuma nagyrészt Vilfredo Pareto olasz közgazdásznak és szociológusnak tulajdonítható. A Pareto-kritérium a vizsgálatot az érintett egyének *rendi* preferenciáira korlátozza. Pareto szerint az optimális allokáció az, amely maximalizálja az egyik egyén jólétét a többi egyén jólétének állandó értékéhez viszonyítva.⁶ Normál helyzetekben több olyan lehetséges megoldás is létezik, amely megfelel a társadalmi optimum ilyen kritériumának. Ha például a társadalmi probléma egy haszon két fél közötti elosztása, akkor bármely hipotetikus elosztás Pareto-optimális lenne, mivel nincs olyan lehetséges alternatív újraelosztás, amely az egyik félnek jobb lenne anélkül, hogy a másik félnek kárt okozna.

A Pareto-kritériumot két fő okból kritizálták: (a) állapotfüggő, mivel a kezdeti allokáció megválasztásától függően eltérő eredmények születnek; és (b) csak a preferenciák *ordinális* értékelését teszi lehetővé, mivel nem tartalmaz semmilyen

⁶ Ebből következik, hogy a Pareto-felelős alternatívára való áttérés valakit jobb helyzetbe hoz anélkül, hogy bárkit is rosszabb helyzetbe hozna.

olyan mechanizmus, amely a feleket vagy döntéshozókat arra készíti, hogy felfedjék vagy értékeljék a *kardinális* preferenciákat (azaz a preferenciák intenzitását). E hiányosságok miatt a tudósok (pl. Calabresi, 1991) megkérdőjelezték a Pareto-kritérium hasznosságát a jogi és közgazdasági alkalmazásokban.

3.2 *Hasznossági tesztek: Bentham és Kaldor-Hicks*

A XIX. században és a XX. század elején a közgazdászok és filozófusok jóléti paradigmákat dolgoztak ki, amelyek szerint a világ különböző államainak összehasonlító értékelésénél figyelembe kellett venni az összes érintett egyén mértékét. Ezt az utilitarista filozófiához kapcsolódó módszertani irányzatot leginkább olyan filozófusok és jogászok képviselik, mint Bentham (1839), illetve későbbi közgazdászok, mint Kaldor (1939) és Hicks (1939), akik különböző módon fogalmazták meg a társadalmi jólét olyan kritériumait, amelyek figyelembe vették az egyének *kardinális* preferenciáit.

A Principles of Moral and Legislation (1789) című művében Bentham bemutatja az értékről és a motivációról szóló elméletét. Azt sugallja, hogy az emberiséget két úr irányítja: a "fájdalom" és az "élvezet". Ez a kettő adja az emberi cselekvés alapvető motivációját. Bentham megjegyzi, hogy nem minden ember ugyanazokból a tárgyakkól vagy tevékenységekből merít örömet, és nem minden emberi érzékenység egyforma.⁷ Bentham erkölcsi imperatívusza, amely nagyban befolyásolta a jogi és közgazdasági módszertani vitát, az, hogy a politikai döntéshozóknak kötelességük olyan szabályokat választani, amelyek "a legnagyobb boldogságot biztosítják a legnagyobb számnak". Amint Kelly (1998: 158) rámutat, ez a megfogalmazás meglehetősen problematikus, mivel két maximát (azaz az öröm mértékét és az egyének számát) azonosítja anélkül, hogy az egyik és a másik közötti kompromisszumot meghatározná. Bentham utilitarista megközelítése így a legjobb esetben is csak inspiráló jellegű a politika számára.

⁷ Lásd Posner (1998) érdekes értekezését Benthamról és a jog és közgazdaságtan mozgalomra gyakorolt hatásáról.

A későbbi közgazdászok, köztük Kaldor (1939), Hicks (1939) és Scitovsky (1941) szigorúbb jóléti paradigmákat fogalmaztak meg, amelyek elkerülték Bentham tételének elméleti kétértelműségeit. Ezek a megfogalmazások azonban másfajta nehézségeket vetettek fel a megvalósítás során. Megközelítésük központi gondolata az, hogy az A állapotot akkor kell előnyben részesíteni a B állapottal szemben, ha azok, akik az A állapotba való átköltözéssel nyernek, eleget nyernek ahhoz, hogy kompenzálják azokat, akik veszítenek. A tesztet általában a potenciális kompenzáció Kaldor-Hicks-tesztjeként ismerik. A "potenciális" kompenzációról van szó, mivel a vesztesek kompenzációja csak hipotetikus, és nem kell ténylegesen megtörténnie.⁸ Gyakorlatilag a Kaldor-Hicks-kritérium az egyik csoport nyereségének és a másik csoport veszteségeinek összehasonlítását igényli. Amíg a nyertesek többet nyernek, mint amennyit a vesztesek veszítenek, addig a lépés hatékonynak tekinthető. Matematikailag mind a Bentham-, mind a Kaldor-Hicks-féle hatékonysági változat a különböző alternatívák összesített nyereségének összehasonlításával és az ilyen összegzést maximalizáló opció kiválasztásával valósul meg.

3.3 *Nem lineáris társadalmi preferenciák: Nash és Rawls*

A társadalmi jólét más paradigmái eltérnek az egyenesen utilitarista megközelítéstől, azt sugallva, hogy a társadalmi jólét maximalizálása többet igényel, mint a társadalom különböző tagjai számára a teljes kifizetések maximalizálása. A társadalmakat az egyéni kapcsolatok hálózata alkotja, és vannak olyan fontos személyközi hatások, amelyek az egyéni hasznossági függvények részét képezik. Emellett az emberi természetre jellemző a csökkenő határhaszon, ami jelentőséget ad a hasznok csoporttagok közötti elosztásának.

Képzeljünk el két feltételezett rendszert: (a) amelyben a társadalom minden tagja naponta egyszer étkezik; és (b) amelyben a lakosságnak csak a véletlenszerűen kiválasztott fele kap dupla étkezést, míg a másik szerencsétlen fele éhezik. A Kaldor-Hicks-féle szemszögből a két alternatíva a hatékonyság szempontjából nem különböztethető meg, mert a teljes

⁸ Meg kell jegyezni, hogy ha tényleges kompenzációra kerülne sor, akkor

minden olyan vizsgálat, amely megfelel a Kaldor-Hicks-féle hatékonysági kritériumnak, a Pareto-féle kritériumnak is megfelelne.

a rendelkezésre álló élelmiszer mennyisége változatlan marad. A Kaldor-Hicks-teszt szerint azok, akik dupla ételt kapnak, éppen annyit kapnak, amennyi a többiek kompenzálására elegendő, és így a társadalomnak közömbösnek kell maradnia a két elosztási rendszer között. Nyilvánvaló, hogy ez a közömbösségi tétel a legtöbb megfigyelőt elégedetlenül hagyná. A tényleges kompenzáció hiányában a kritérium nem veszi figyelembe a második étkezés csökkenő határhasznát és az éhezés növekvő határfájdalmát. Hasonlóképpen, az ételek véletlenszerű elosztása nem veszi figyelembe az igazságtalan elosztás személyközi hatásait. A szerencsés egyének hasznossági veszteséget szenvednek el azért, hogy tudják, hogy más egyének éheznek, míg ők dupla étkezést élveznek. A vagyon csökkenő határhaszna és a személyközi hasznossági hatások miatt ex ante szemlélve egyetlen egyén sem választaná a (b) elosztási rendszert, még akkor sem, ha a (b) várható hozama megegyezik az (a) hozamával.

Az elosztási egyenlőtlenségek jóléti következményeit értékelni próbáló tudósok általában Rawls (1971)⁹

⁹ Jelentős tudósok vizsgálták, hogy milyen feltételek mellett alakulhatnak ki spontán módon az igazságosság elvei egy csoport egyes tagjainak önkéntes interakciója és cseréje révén. A szokásjog kialakulásának valósága - akárcsak a szerződéses környezetben - egy olyan önkéntes folyamatra támaszkodik, amelynek során a közösség tagjai a kialakuló magatartási normák önkéntes betartásával olyan szabályokat alakítanak ki, amelyek a társadalmi interakcióikat szabályozzák. Ebben a környezetben Harsányi (1955) szerint az optimális társadalmi normák azok, amelyek egy személytelen preferenciákkal rendelkező társadalmi környezetben az egyes szereplők interakciója révén alakulnának ki. Az egyéni preferenciák személytelenségének követelménye akkor teljesül, ha a döntéshozóknak egyenlő esélyük van arra, hogy a kiinduló társadalmi pozíciók bármelyikében találják magukat, és racionálisan olyan szabálykészletet választanak, amely maximalizálja a várható jólétüket. Rawls (1971) az igazságosság elméletében Harsányi sztochasztikus tudatlanság modelljét alkalmazza. A rawlsi "tudatlanság fátyla" azonban bevezeti a kockázatkerülés elemét a világ alternatív állapotai közötti választásba, így megváltoztatja a Harsányi eredeti modellje szerint elérhető eredményt, az egyenlő elosztás felé hajlóan (azaz a társadalmi jólét Nash-kritériumához közelítő eredményekkel). A normák és erkölcsi elvek spontán kialakulásának

további elemzése megtalálható Sen (1979); Ullmann-Margalit (1977); és Gauthier (1986) munkájában.

igazságossági elméletek vagy Nash (1950) jóléti ¹⁰keretrendszerének felhasználásával.

A jólét ezen kritériumai mögött meghúzódó intuíció viszonylag egyszerű: egy társadalom jólétét a leggyengébb tagjainak jóléte alapján ítélik meg. Az egyéni preferenciák aggregálására használt algebrai szorzat megragadja ezt az intuíciót. Ahogyan egy lánc erejét a leggyengébb láncszem ereje határozza meg, úgy az algebrai szorzatban a szorzatok láncolatát is nagymértékben befolyásolják a legkisebb szorzók. Valójában a határon, ha a szorzatok láncolatában van egy nulla, akkor a teljes végösszeg nullára esik össze. Ez azt jelenti, hogy egy csoport teljes társadalmi jóléte a nullához közelít, ahogy a csoport egyik tagjának hasznossága nullára csökken.

A jogi és közgazdasági hagyományban a társadalmi jólét ezen modelljei nem örvendtek nagy népszerűségnek. Ennek nem annyira ideológiai előítélet az oka, hanem inkább több gyakorlati ok kombinációja. Ezek közé tartozik az az általános tendencia, hogy a politikák tervezése során kétlépcsős optimalizálásra vállalkoznak, valamint az interperszonális hasznosság és a csökkenő határhasonosság hatások értékelésére szolgáló objektív kritérium meghatározásának nehézségei. Módszertani szempontból az elosztási szempontokat általában elkülönítik a hatékonyságra való törekvéstől a politikaalkotás során. Ezt a szétválasztást azzal indokolják, hogy a jogrendszer túlságosan költséges eszköz az elosztásra, tekintettel az adórendszer előnyére a vagyon nagymértékű átcsoportosítása szempontjából (pl. Kaplow-Shavell, 1994).

4Gazdagság,hasznosság és feltárt preferenciák :Maximand választása

Van egy fontos módszertani kérdés, amely nyíltan foglalkoztatja a neves jog- és közgazdaságtudósok figyelmét: Mit kellene a jogrendszernek maximalizálnia? Ebben a vitában még az instrumentalista jogszemlélet szigorú hívei is megkérdőjelezhetik, hogy

¹⁰ A Nash-kritérium szerint a társadalmi jólétet a társadalom tagjai hasznosságának szorzata adja (Nash, 1950). Lásd Mueller (1989: 379-82), aki a

társadalmi jóléti függvény multiplikatív formáját Nashnek tulajdonítja.

a jog célja az összvagyon, az összhaszon maximalizálása, vagy csupán a szabad egyéni választás feltételeinek biztosítása.

Ha az e vitákban részt vevő tudósok semleges szemlélőként tekintenének a kérdésre, konszenzusra lehetne jutni abban az elképzelésben, hogy a végső politikai cél az emberi boldogság és jólét maximalizálása. De ettől a megfigyeléstől függetlenül a jog közgazdasági elemzése ritkán alkalmaz hasznossági alapú értékelési módszereket. Ennek oka, ismét csak, többnyire pragmatikus. A vagyonnal (vagy a fizikai erőforrások mennyiségével) ellentétben a hasznosság nem mérhető objektíven. Továbbá, a hasznosság személyközi összehasonlítása lehetetlen, ami a csoportok vagy egyének közötti kiegyenlítést nagymértékben önkényessé teszi. Ezek a korlátok a hasznosság maximalizálását gyakorlati politikai célokra életképtelenné teszik.

Tekintettel a fenti korlátokra, Posner nyomán a jog gazdasági elemzésének számos gyakorlója eltért a hasznosságmaximalizálás¹¹ XIX. századi utilitarista eszményétől. Inkább egyre inkább a vagyonmaximalizálás paradigmáját használják. A jog és a közgazdaságtan számos tudósa továbbra is nehezen fogadja el a vagyonmaximalizálás mint az igazságszolgáltatás kiegészítő paradigmája fogalmát. Bár számos nézeteltérés nagyrészt verbálisnak bizonyul, két ellenvetés továbbra is befolyásolja a vita irányvonalait.

Az első ellenvetés az egyéni jogosultságok vagy jogok kezdeti halmazának meghatározására vonatkozik, ami a vagyonmaximalizálás operacionalizálásának szükséges előfeltétele. Ebben az összefüggésben gondolhatunk a vagyonmaximalizálás különböző kritikáira a tulajdonjogok szószólói részéről, akik úgy látják, hogy az ilyen kritérium elfogadásának társadalmi költsége a

¹¹ Posner a vagyonmaximalizálási paradigma legnevesebb képviselője. A vagyonmaximalizálási elvek szerint egy ügylet akkor kívánatos, ha az érintett felek vagyonának összegét növeli (ahol a vagyon alatt az összes tárgyi és immateriális javakat és szolgáltatásokat értjük). Már Bentham (1839) kétségbe vonta az objektív tényezők, például a vagyon vagy a fizikai erőforrások használatát az emberi boldogság helyettesítőjeként. Az olyan értékek, mint a hasznosság vagy a boldogság számszerűsítésének nehézségei ellenére az öröme és a boldogságra való törekvés, valamint a fájdalom elkerülése és a fájdalom

elkerülése az emberi viselkedés mozgatórugói. A vagyon, az élelem és a menedék csupán eszközök az ilyen emberi célok eléréséhez.

bíráskodás nagyon magas, tekintettel a vagyonszocializálás instrumentalista szemléletére az egyéni jogok és jogosultságok tekintetében. Ezek a kritikusok azzal érvelnek, hogy a jogoknak olyan értékük van, amelyet azon kívül kell számon kérni, hogy mennyire hasznosak a vagyon felhalmozása szempontjából (Buchanan, 1974; Rowley, 1989).

A második ellenvetés abból az elméleti nehézségből fakad, hogy a hatékonyságnak mint az igazságosság összetevőjének megfelelő szerepét más társadalmi célokkal szemben meg kell határozni. A jog- és közgazdaságtudományi hagyományhoz tartozó jogtudósok (lásd pl. Calabresi, 1980) azt állítják, hogy a vagyon növekedése nem jelenthet társadalmi javulást, hacsak nem segít elő valamilyen más társadalmi célt, például a hasznosságot vagy az egyenlőséget. Tagadva, hogy a hatékonyságot fel lehet számolni az igazságossággal szemben, e tudósok ehelyett azzal érvelnek, hogy a hatékonyság és az elosztás egyaránt lényeges elemei az igazságosságnak, amelyet más rendű célnak tekintenek, mint bármelyik alkotóelemét.

A funkcionális jogi és közgazdasági iskola egy harmadik alternatívát kínál, amely az egyéni választást és a kinyilvánított preferenciákat tekinti az értékelés alapvető kritériumának. A funkcionális iskola kifejezett céljává válik az olyan metaszabályok kialakítása, amelyek célja a szabad egyéni választás elősegítése a valódi preferenciák feltárásának stratégiai és tranzakciós akadályainak kiküszöbölésével. A fentiekben tárgyaltak szerint az alternatív jogforrások értékelése megköveteli a kiinduló környezet ösztönző struktúrájának megfelelő elemzését, és a jogi szabályok létrehozásában és kiválasztásában a piacszerű mechanizmusok bevezetésére irányul, hangsúlyt fektetve az intézményi mechanizmusok kialakítására és az egyéni választásra. A reciprocitással (Smith, McCabe és Rassenti, 1998; Fon és Parisi, 2003), a társadalmi normákkal és a szokásjoggal (Cooter, 2000; Parisi, 1998), a jogválasztással (Romano, 1999; Parisi és Ribstein, 1998; Ribstein és O'Hara, 2000), a föderalizmussal (Ribstein és Kobayashi, 2001) és a szerződési szabadsággal (Trebilcock, 1994; Buckley, 1999) foglalkozó legújabb szakirodalom példák a funkcionális megközelítések növekedésére és értékére a jog- és közgazdaságtanban.

A jog- és közgazdaságtudósok jövőbeli generációinak tisztában kell lenniük az elődeiket foglalkoztató fontos módszertani vitákkal, és a jogi szabályok és intézmények értékelése során teljes mértékben ki kell

használniuk a különböző módszertani hagyományok által kifejlesztett felismeréseket.

Hivatkozások

Jürgen Backhaus (szerk.), *The Elgar Companion to Law and Economics (A jog és a közgazdaságtan Elgar-társa)*.

(Cheltenham, Egyesült Királyság: Edward Elgar

Publishing 2003). Jeremy Bentham, *A törvényekről*

általában (1782).

Jeremy Bentham, *Bevezetés az erkölcs és a jogalkotás elveibe* (1789).

Jeremy Bentham, *A politikai gazdaságtan kézikönyve* (New York: G.P. Putnam 1839).

James Buchanan, Good Economics-Bad Law, *60 Virginia Law Review* 483-92 (1974).

James M. Buchanan, Az alkotmányos közgazdaságtan területe, 1(1) *Alkotmányos politikai gazdaságtan* 1-18 (1990).

Francis H. Buckley, *The Fall and Rise of Freedom of Contract* (Durham: Duke University Press 1999).

Guido Calabresi, A jogról és a közgazdaságtanról: 8 *Hofstra Law Review* 553-562 (1980).

Guido Calabresi, Pareto értelmetlensége: Carrying Coase Further, 100 *Yale L.J.* 1211 (1991).

Ronald H. Coase, The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics* 1-44 (1960).

Ronald H. Coase, Economics and Contiguous Disciplines, 7 *Journal of*

Jogi tanulmányok, 201-11 (1978).

Robert Cooter, Prices and Sanctions, 84 *Columbia Law Review* 1523-1560 (1984).

Robert D. Cooter, Strukturális bírászkodás és az új jogkereskedő: A Model of Decentralized Law, *Int'l Rev. of Law & Econ.* 215 (1994).

Robert D. Cooter, A társadalmi normák három hatása a jogra: (791) *Oregon Law Review* 1 (2000).

Francis Y. Edgeworth, *Mathematical Psychics* (London: C. Kegan Paul 1881).

Isaac Ehrlich és Richard A. Posner, An Economic Analysis of Legal Rule Making, *Journal of Legal Studies* 257-186.

Vincy Fon és Francesco Parisi, The Limits of Reciprocity for Social Cooperation, George Mason Law & Economics Research Paper No. 03-08.

D. Gauthier, *Morals by Agreement* (Oxford: Clarendon Press 1986).

J. C. Harsányi, Cardinal Welfare Individualistic Ethics, and Interpersonal Comparisons of Utility, *Journal of Political Economy* 315 (1955).

J.R. Hicks, The Foundations of Welfare Economics, 49 *Economic Journal* 696-712 (1939).

N. Kaldor, Welfare Propositions of Economics and Inter-personal Comparisons of Utility, *Economic Journal* 549-52 (1939).

Louis Kaplow és Steven Shavell, Why the Legal System Is Less

Efficient than the Income Tax in Redistributing Income, 23 *Journal of Legal Studies*, 667-681 (1994).

Paul Kelly, Jeremy Bentham, 1 *New Palgrave Dictionary of Economics and the Law* (1998).

Ejan MacKaay, History of Law and Economics, 1 *Encyclopedia of Law and Economics* (Cheltenham, U.K.: Edward Elgar Publishing 2000).

Dennis Mueller, *Public Choice II*, (Cambridge U.K.: Cambridge University Press 1989).

John Nash, The Bargaining Problem, *Econometrica* 18: (1551950).

Francesco Parisi, Customary law, 1 *The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law*, (1998).

Francesco Parisi és Larry Ribstein, Choice of Law, 1 *The New Palgrave Dictionary of Economics and the Law*, (1998).

Richard A. Posner, Wealth Maximization Revisited, 2 *Notre Dame Journal of Law, Ethics, and Public Policy* 85-105 (1985) .

Richard A. Posner, A vagyonmaximalizálás etikája: Válasz Malloyra, *Kansas Law Review* (2611988).

Richard A. Posner, Bentham's Influence on the Law and Economics Movement, 51 *Current Legal Problems* 425 (1998).

Richard A. Posner és Francesco Parisi, Scuole e Tendenze nella Analisi Economica del Diritto, *Biblioteca147 della Liberta'* 3-20 (1998).

George L. Priest, The Common Law Process and the Selection of Efficient Rules, *Journal6 of Legal Studies* 65-82 (1977).

John Rawls, *A Theory of Justice* (Cambridge, Mass: Harvard University Press 1971).

Larry Ribstein és Bruce Kobayashi, A sütik receptje: George Mason Law & Economics Research Paper No. 01-04 (2001).

Larry Ribstein és Erin A. O'Hara, From Politics to Efficiency in Choice of Law, *University 67of Chicago Law Review* (11512000).

Roberta Romano, Corporate Law as the Paradigm for Contractual Choice of Law, in *The Fall and Rise of Freedom of Contract*, F. Buckley, szerk. (Durham, NC: Duke University Press 1999).

Charles K. Rowley, Társadalomtudományok és jog: *Oxford 1Journal of Legal Studies* 391-405 (1981).

Charles K. Rowley, The Common Law in Public Choice Perspective: *Hamline Law Review* 355-383 (1989).

Paul H. Rubin, Why is the Common Law Efficient?, *6 Journal of Legal Studies* 51-63 (1977).

A. Schotter, *Economic Theory of Social Institutions* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press 1981).

T. Scitovsky, A Note on Welfare Propositions in Economics, 9(1) *Review of Economic Studies* 77-88 (1941).

A. K. Sen, Racionális bolondok: A Critique of the Behavioural Foundations of Economic Theory, in *Philosophy and Economic Theory* (F. Hahn és M. Hollis szerk., Oxford: Clarendon Press 1979).

Adam Smith, *Vizsgálat a nemzetek gazdagságának természetéről és okairól* (1776)

Vernon Smith, Kevin McCabe és Stephen Rassenti, Reciprocity, Trust and Payoff Privacy in Extensive Form Bargaining, 24 *Games and Economic Behavior* 10-24 (1998).

Michael J. Trebilcock, *The Limits of Freedom of Contract* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1994).

E. Ullmann-Margalit, *The Emergence of Norms* (Oxford: Clarendon Press 1977).

Viktor J. Vanberg, *Rules and Choice in Economics* (London, Routledge 1994).